

Հովուական պաշտօնին շրջանին ալ լոյս տեսաւ հայածէս պատարագին նուիրած իր աշխատութիւնը.

«La divine liturgie du rite arménien»: La Grand'Messe et la Messe Basse. Traduction, adnotation et appendices. Venise, Ile de S. Lazare, 1957, pg. XV+141.

Սրբգ. Քահանայապետին կարգադրութեամբ, 1960ի ամառը, Գերպծ. Ամատունի նշանակուած է մերձաւոր Տիեզերական ժողովին Արեւելեան Եկեղեցիներու ներկրուած Յանձնախումբի անդամ:

Դեկտեմբեր 18ին կիրակի օրուան փառաշուք արարողութիւնը, որ տեղի ունեցած է հայկական ծէսին ամէնէն պերճ հանդիսաւորութեամբ, Փարիզի լոյս կեդրոնին մէջ, պատմական դէպք մըն է արդարեւ: Աքսորական ժողովուրդի մը, մարտիրոս ժողովուրդի մը սուրբ արեւնին դինը պսակուած է արժանաւայել պատիւով:

Չեռնադրէն է Գերբը. Հոգեւոր Տէր Գրիգոր Պետրոս ԺԵ. Ծիրանաւոր Աղաճանեան, իր երկու կողմերն ունենալով Գրիգոր Արքեպիսկոպոս Հինտիէ, եւ Մըխիթարեան Միաբանութեան Արքահայր՝ Գերպծ. Սրապիոն Արքեպիսկ. Ուլուհոճեան: Ներկայ են Փարիզի Արքեպիսկոպոսը՝ Ծիր. Ֆելիքէն, բաղմաթիւ օտար եւ հայ եպիսկոպոսներ, Արքաներ, եկեղեցականներ, Փարիզի Հայոց Առաջնորդ եւ Կաթողիկոսական Պատուիրակ՝ Սերորէ Եպիսկ. Մանուկեան իր թաղական ազգային ներկայացուցիչներով: Ծովածաւալ բաղմութիւն մը հայ ժողովուրդի անթարթ կը հետեւի սրտաճմրկ արարողութեան:

Սունկ եւ աղօթք, մեղեդի եւ օրհնութիւն կ'ելլեն ու կ'իջնեն սրահներէն վեր, կամարներէն վեր, մինչեւ երկինք, մինչ Հայրապետին Աջն օրհնեալ կը հանդէկ նորընտիր Եպիսկոպոսին դիտուն վրայ, աստուածային եւ երկնաւոր շնորհներու անձրեւը տեղալով հոն:

Արցունքը ամէնուն աչքին վրայ թաց է տակաւին՝ երբ կ'աւարտի արարողութիւնը հայ երգին ու ծէսին յաղթանակով. ներկաները հաղիւ առած նորընծայ եպիսկոպոսին անդրանիկ օրհնութիւնը, կ'ուղղուին դէպի հիւրասիրութեան դահլիճ, ուր ճառերու, խանդավառ ցոյցերու շարանը կ'ոգեւորէ Հայրապետ ու ժողովուրդը:

Առաջին անգամն է որ Եւրոպայի սրտին վրայ տեղի կ'ունենայ այսպիսի դէպք մը, պատմական եղելութիւն մը արդարեւ: Քառասուն տարի հաղիւ անցած մեծ եղեռնի դառն օրերէն, վայրաւատին ու ջարդուած ժողովուրդ մը, սուրի եւ աքսորի հարուածներէն ճողոպրած, ահա կերտած է նոր բոյն եւ ակութ, բացած է դպրոց ու ծերանոց, եւ այժմ իրաւական ամուր հիմերով՝ պաշտպան կը կանգնի իր եկեղեցւոյ հնադարեան աւանդութեանց եւ ծէսին, ապագայի կենսունակ յոյսերով առջուն: Եւ այս յաջողութեան մէջ հսկայ դեր մը կատարած է Գերպծ. Ամատունի, եւ դեռ պիտի կատարէ՝ երբ լիով իրաւործուն իր առաքելական ծրագիրները:

Արդար է որ ցնծալին ներկայացնենք մեր ալ խոնարհ իղձերը եւ անկեղծ շնորհաւորութիւնները նորընծայ եպիսկոպոսին, մաղթելով երկար ու երջանիկ տարիներ՝ ի սպաս մեր Ազգին ու մեր Եկեղեցւոյն:

Հ. Ն. Տ. Ն.

• ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ •

ԱՌԱԿՆԵՐ. Միխիթար Գոշ: - Բնագիր ձեռագրական համեմատութեամբ եւ ներածութեամբ Էմ. Պիվագեանի: Լաքա-կազմ, ութածալ, էջ 144: Երեւան, 1951: Գին 10 ռուբլի կազմով:

Արժէքաւոր հրատարակութիւն մըն է ասիկա մեր միջնադարեան ամենամեծ մատենագիրներէն մէկուն Առակներուն:

Ներածութեան մէջ Պիվագեան կ'ըսէ. «Մինչեւ Միխիթար Գոշը մենք չէինք ունեցել գեղարուեստական արձակ, իր բացարձակ մտքով վերցրած, գեղարուեստական արձակը համադրուած է եղել պատմագրութեան հետ եւ պատմագրութեան մէջ» (էջ 5): Ասիկա սակայն ճիշտ չէ: Գեղարուեստական արձակ է Եզնիկի Եղծ Աղանդոցը կամ Ստոյն Կալիսթենի Վարք Աղեքսանդրին, հոգ չէ թէ թարգմանածոյ գրականութիւն, սակայն վերջապէս գեղարուեստական արձակ, որ պատմագրութեան հետ կապ մը չունի: Անտարակոյս այդքան մը չէր մեր գեղարուեստական արձակը նախ քան Միխիթար Գոշ: Դժբախտաբար մեր հին մատենագրութենէն ատարած մեր հին հասած եւ մենք մեր մէն բան մեղի չէ հասած եւ մենք մեր բաղմադարեան ժառանգութենէն շատ բան կորսնցուցած ենք:

Պիվագեանի հետ համաձայն եմ որ խոնարհ արձակայ առակները իրապէս Գոշի գրչէն ելած են: Գոշ ոչ միայն օրհնագէտ էր, այլ եւ բարոյագէտ, եւ ատոր անուրանալի ապացոյցն է նոյնիսկ իր Դատաստանագիրքը: Ուրեմն բացարձակապէս տանագիրքը: Զեղինակ նկատուելու Առակներուն: Իսկ յճոականապէս «Միխիթար միաթամանակ հայ առաջին առակագիրն է» (էջ 9, ստորագծեալ մասը Պիվագեանի) կարելի չէ ըսել: Սակայն որքան որ կարելի է, կրնանք ըսել թէ «Միխիթար միաթամանակ մեզի ծանօթ հայ առաջին առակագիրն է»: Մեր հին մատենագրութենէն

շատ բան մեզի չէ հասած ըսինք, եւ առակներու հաւաքածոյ մը կրնայ նոյնպէս կորսուած ըլլալ: Առակագրական գրականութիւնը Մերձ. Արեւելի մէջ շատ հինն մշակուած եւ մեծապէս գնահատուած գրականութիւն մըն էր, որմէ կարելի չէ որ մեր նախնիք անհաղորդ մնային:

Պիվագեան ընդհանրապէս լաւ մշակած է իր նիւթը եւ հետաքրքրութեամբ կը կարգացուի: Ոխտ ցաւալի է որ ան թոյլ կու տայ հոս իր գրական բաւական մաքուր եւ նոյն ատեն մեր գեղեցիկ լեզուն աղճատել խժաւուր ալ խորթ, օտար եւ ծնունդով կասկածելի բառերով, ինչպէս սյուժէ, ժանր, օրիգինալ, տեսալ, ֆեռ-դալիզմ եւ այլն, եւ այլն: Չեմ կարծեր որ Պիվագեան, որ ուշիմ գրող է, նա մանաւանդ մեր նախնեաց գրականութեան գրահատող, ուղի ցոյց տալ որ ինք ծանօթ է նման օտար բառերու: Ոչ ալ կը կարծեմ թեթեւամտութիւնը ունի խորհելու, որ այդ օտար եւ կասկածելի ծնունդով բառերուն կարիք ունի հայ լեզուն, երբ ինքն իսկ իր գործածած օտար բառերուն բռնաբար ալ հայերէնը գործածած է իր այս նոյն գործին մէջ: Չեմ գիտեր թէ ի՞նչ հարկ կայ մանաւանդ Գոշի նման մատենագրի մը նուիրուած գործին մէջ այս անհարապատ օտար աղճատումները գործածելու:

Գոշի առակներուն հրատարակութիւնը դարձեալ կը վիճակուի Ս. Ղազարու տըպարանին՝ իրր առաջնութիւն: Նախ 1790ին, յետոյ ալ 1842ին եւ 1854ին:

Ոխտ ցաւալիօրէն Առակները ոչ մէկ ամբողջական օտար լեզուով թարգմանութեան չեն արժանացած, նոյնիսկ յաջող եւ ամբողջական աշխարհաբար թարգմանութիւն մը չեն ունեցեր: Մասնակի աշխարհաբար թարգմանութիւն մը, որուն հետ նաեւ Վարդան Այգեկցիի առակներէն, պատրաստուած եւ հրատարակուած է 1951ին, Երեւան, Դպրոցական Գրադարանի փոքրածաւալ հատորներու շարքին:

Առակներու այժմ ծանօթ հնագոյն գրչազիրը 1283էն է (Երեւանի թիւ 4066):

Պիվագեանի ծանօթ են ութը՝ գրչագիր, բոլորն ալ Մատենադարանէն:

Առականքը գրչագրական գիտական համեմատութեամբ հրատարակուած են: Գործին վերջը կը տրուի Յանկ Առակաց եւ յետոյ Առաքիլայական Յանկ:

Գոհունակութեամբ կը փակենք լաւ պատրաստուած այս արժէքաւոր աշխատութիւնը, նոյն ատեն ցաւ յայտնելով որ այսպիսի մնայուն եւ մեծապէս գնահատելի աշխատութեան մը տպագրութեան համար այնքան վատորակ եւ չուտով փճանալիք թուղթ գործածուած է:

Շնորհակալ ենք որ առականքը գրչագրական համեմատութեան յոգնեցուցիչ եւ խիստ ապերախ գործը Պիվագեան ընտիր կերպով կատարած կ'երեւի խղճմտօրէն:

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԿԵՉԱՌԵՅԻ: - Գրեց Մ. Թ. Աւարբեղեան: Ութածալ, լաթակազմ, էջ 220: Երևան, 1958, գին 8 ռուբլի 60 կոպէկ:

Խաչատուր Կեչառեցի հին բայց մոռցուած դէմք մը էր մեր արդի մատենագրութեան մէջ: Սակայն մեր իր մասին գիտցածը ողբալիօրէն քիչ է: Զինքը դըլխաւորաբար կապուած կը գտնէինք Վարք Աղեքսանդրի հետ: Աւարբեղեան ցանկալի գործ մը կատարելու ձեռնարկած է իր այս հատորով: Որքան որ գործը 1945էն ըլլալու չափ հին է, այսուհանդերձ մեծապէս շահեկան է եւ անտարակոյս բոլոր հայ մատենագրութեամբ զբաղողներուն համար կարեւոր:

Աւարբեղեան էջ 9ով կու տայ ուսումնասիրութիւն մը Խաչատուր Կեչառեցիի ժամանակի մասին: Ան յաջողած է սեղմ տողերու մէջ, առանց աւելորդ մարզանքներու մեղի խիստ ներկայանալի եւ ըմբռնելի կերպով ներկայացնելու իր այս նիւթը: Ասոր կը յաջորդէ (էջ 18) Խաչատուր Կեչառեցու Կեանքը: Նախ կը ճշտէ որ Խաչատուր իր անձին համար կը գոր-

ծածէ Կեչառվեցի ձեւը: Հակառակ ասոր Աւարբեղեան կը նախընտրէ Կեչառեցի ձեւը, աւելցնելով որ վարդապետին ծըննդեան տարին անծանօթ կը մնայ, ըսելով որ «անհաւանական չի լինի նրա ծըննդեան մօտաւոր ժամանակը համարել ժ. Գ. դարի յիսունական թուականները» (էջ 20): Ասկէ զատ կենսագրական տրեւելներու համար շատ ժուժկալ են աղբիւրները եւ որով նաեւ ներկայ ուսումնասիրութիւնը: Վերջապէս բացարձակապէս համաձայն եմ Աւարբեղեանին հետ, որ «Խաչատուր Կեչառեցին Ֆրիկը չէ» (էջ 27): Հետզհետէ մեծ ջանքով մեր մատենագրութեան մէջէն կը քաղէ նիւթ ու թուական, այլապէս բոլորովին անկենսագրական մնացած Կեչառեցիի մասին: Իր շահեկան տեսութիւններուն մէջ աւարկելի կը գտնեմ իր վճռական նկատողութիւնը, թէ Վարք Աղեքսանդրին Ե. դարու թարգմանութիւն է: Նման գործի մը թարգմանութիւնը չի պատշաճիր գերազանցապէս քրիստոնէական - բարեպաշտ Ե. դարու թարգմանչական գործունէութեան, այլ շատ հաւանաբար աւելի Դ. դարուն: Ո՛չ ալ կը բաւէ Խորենացիին բոլորովին անմեղ մէկ դիտողութիւնը «անպարապ ի թարգմանութեանց», զայն Վարք Աղեքսանդրի թարգմանիչ ընդունելու: Նախ այն ատեն քարգվանել էր նշանակել օտար լեզու մը հայերէնի վերածել միայն: Յետոյ կարելի չէ որ Խորենացին յիշատակութիւն մը չթողուր այս թարգմանութեան ինչ պատճառաւ եւ որով համար կատարուած ըլլալուն մասին: Սակայն մանաւանդ բոլորովին անընդունելի է Վարք Աղեքսանդրին թարգմանութիւնը Ե. դարուն, երբ ոչ միայն ատոր կարիքը չկար եւ ամէն ոք ոգի ի բոլոր գրողած էր նոր գիրերով, այլ եւ դարուն քրիստոնէական - բարոյական ըմբռնումին բոլորովին հակոտնեայ է նման թարգմանութիւն մը, բոլորովին աշխարհական, եւ այնքան անմարտելի որ նոյնիսկ ժ. Գ. դարուն հարկ տեսնուեր է մեղմացնել եւ մաքրագործել եթէ ոչ բնագիրը՝ գոնէ

անոր իմաստը, գէշ կերպով պատրաստուած Կեչառեցիի բարոյագիտութեամբ:

Բացարձակապէս կ'ընդունիմ Աւարբեղեանի տեսութիւնը, թէ Կեչառեցին ոչ մէկ փոփոխութիւն կամ սրբագրութիւն կատարած է Վարք Աղեքսանդրի հնագրեան բնագրին վրայ, բան մը՝ որ յաճախ եւ ասկէ շատ ու շատ առաջ քանիցս կը շինած եմ: Վերջապէս Կեչառեցին լոկ հեղինակը եղած է Վարք Աղեքսանդրի ծանօթ «բարառնութեանց» միայն:

Աւարբեղեան լուսանցքի տակ (էջ 60) արձագանգ կ'ըլլայ նաեւ ողբացեալ գիտնական բազմահմուտ՝ Գարեգին կաթողիկոս Յովսէփեանի այն կարծիքին, որու համաձայն՝ Զաքարիա Գոհունեցի գուցէ աղղուած կամ հետեւած է իրր թէ Կեչառեցիէ մանրանկարեալ Վարք Աղեքսանդրէ մը, երբ ինք Մանչեսթըրի ձան Ռայլանտ մատենադարանին օրինակը կը գրէր ու կը մանրանկարէր: Ասիկա խիստ կասկածելի է: Վերջապէս ապացոյց չունինք որ Կեչառեցին մանրանկարիչ էր, ոչ ալ իրմէ հասած մանրանկարեալ Վարք Աղեքսանդրի հասած է մեղի: Նոյն ատեն Վարք Աղեքսանդրի բոլոր մանրանկարեալ օրինակները, որոնց ծանօթ ենք, իրարմէ բոլորովին անկախ մանրանկարչութիւն մը ունին: Նոյնիսկ խիստ կարեւոր Վարք Աղեքսանդրի գրչագիրս 1525էն զերուած Մարգարայ Արճէչիցիէ եւ ճոխ կերպով մանրանկարուած Գրիգորիս Աղթամարցիէ, մանրանկարչութեամբ բոլորովին կը տարբերի Սաղէմի վանքին Աղեքսանդրի վարուց այն օրինակէն որ իմինէս տասը տարի վերջ գրչագրուած է, 1535ին, Նոյն Մարգարայ գրչին եւ ծաղկեալ նոյն Գրիգորիս Աղթամարցիէ: Թէեւ մեծագոյն մասամբ անաւարտ: Այս առթիւ յիշեցնեմ որ թուականով, մանրանկարչեալ հնագոյն Վարք Աղեքսանդրին իմ հաւաքմանս 1525 թուականով գրչագիրն է, մանրանկարեալ Գրիգորիս Աղթամարցիէ:

Աւարբեղեան կ'եզրակացնէ որ «Խաչատուր Կեչառեցին ստեղծել է Աղեքսան-

դրի ոտանաւոր պատմութիւն, որ ձեռագրերում անուանուած է Աղեքսանդրի Տաղ» (էջ 77): Ասիկա ճիշտ չէ: Աղեքսանդրի Տաղը պարզապէս Վարք Աղեքսանդրէն առնուած կաֆաներու շարք մըն է, որ քիչ կամ շատ ամբողջութեամբ օրինակուած է զանազան գրչագիրներու մէջ: Իսկ այնպէս որ Աւարբեղեան հրատարակած է, շատ պակասաւոր է համեմատութեամբ՝ օրինակ՝ իմ գրչագիրս: Նոյնը կատարուած է Գրիգորիս Աղթամարցիի գրչին պատկանող Վարք Աղեքսանդրի կաֆաներուն:

Աւարբեղեան շարունակելով իր եզրակացութիւնները, կը գրէ. «Կարող է պատահել, որ Աղեքսանդրի Տաղը սկզբից մինչեւ վերջ գրուած մի ամբողջական գործ չէ, բայց առնուազն մեծ հատուածներ կազմող սիւսեւտային ստեղծագործութիւն, որ չի կարելի նոյնացնել քառեակ կամ ութեակ կազմող խոհա-խրատական կաֆաների հետ» (էջ 77): Ըստ իս ամբողջական գործ մը չըլլալէ զատ, մեծ հատուածներ կազմող նիւթին վերաբերող ստեղծագործութիւններ ալ չեն: Իմ օրինակիս մէջ կան երկտողեան չորս քառեակներ, իրարու ետեւէ յաջորդաբար գետեղուած:

Ոչ ալ կարելի է ըսել թէ Գրիգորիս Աղթամարցիէ առաջուան բոլոր կաֆաները Վարք Աղեքսանդրի մէջ անտարակոյս Կեչառեցիին կը պատկանին: Գուցէ ըլլան քառեակներ Կեչառեցիէն առաջ գրուած եւ կամ թէ անկէ վերջ գրուած, երբեմն նոյնիսկ գրիչներէ: Աղեքսանդրի Վարքին կաֆաներուն խնդիրը շատ լուրջ կերպով ուսումնասիրուելիք խնդիր մըն է: Նախ եւ առաջ ամբողջական եւ համեմատեալ հրատարակութիւն մը պէտք է, որ դեռ դժբախտաբար գոյութիւն չունի: Կեչառեցիի վկայութիւնը թէ «ոտանաւոր ամէն» իրն են, դժբախտաբար բան մը չի ապացուցաներ, եւ կրնայ ըլլալ որ վերաբերի միայն այն Վարք Աղեքսանդրի գրչագիր օրինակին, որ օրինակը եղած էր եւ որմէ օրինակուած էր Կեչառեցիի

օրինակը, դժբախտաբար երկուքն ալ մե-
զի անձանք: Բնական է, ես չեմ ըսեր
թէ կային քառանկներ կեչառեցիէն առաջ
Վարք Աղեքսանդրին մէջ, սակայն չըլլալը
զեռ չէ ապացուցուած, ինչպէս որ չէ
ապացուցուած թէ որոշակի որոնք են որ
կեչառեցիի գրչէն ելած են:

Աւագարեգեան՝ կեչառեցիի ո՛չ հարա-
գատ կը նկատէ «Յորժամ դարուն եղեւ եկ
պուլպուլն» տաղը, որմէ օրինակ մըն ալ
կայ Կ. Պոլիս գրուած (1682ին) իմ տա-
ղարանիս մէջ, որ ունի սա խորագիրը.
«Տաղ խաչատուր վ(ա)րդ(ա)պ(ե)տի Կե-
չառեցույ ասացեալ վ(ե)ր(ա)յ վարդի»:
Կեչառեցիի անունով այս տաղէն միակ օ-
րինակ մը ծանօթ է իրեն, Երեւանի Մա-
տենադարանին թիւ 1636, մինչ միւս օ-
րինակները, չորս գրչագիր, չունին Կե-
չառեցույ անունով խորագիրը: Իսկ այս
տաղին ոչ Կեչառեցուն ըլլալու փաստերը
անբաւարար կը նկատեմ: Հ. Մ. Պոտու-
րեան ուրիշ առիթներով ալ սխալած է
տաղերու մասին իր կարծիքներուն մէջ:
Մ. Արեղեան եւ Աճառեան հետեւած կե-
րեւին Հ. Պոտուրեանին, իսկ վերջինն ալ
նոյնպէս կրնայ մեծապէս ազդուած ըլլալ
Կ. Կոստանեանի այն վկայութենէն, թէ
իր տեսած մէկ տաղարանին մէջ, 1617
թուականէն, տաղին խորագիրը, տաղին
հեղինակ կը նշանակէ մի ոմն Խաչատուր
Վր. Խարբերդցի, որու մասին սակայն

կենսագրական եւ այլն որեւէ տեղեկու-
թիւն կը պակասի: Եթէ տեղ մը, այժմ ան-
յայտ, Խարբերդցին նշանակուած է, ան-
դին ունինք այժմ գոյութիւն ունեցող եր-
կու գրչագիրներ (Մատենադարանի թիւ
1636 եւ իմս), որոնք Կեչառեցիին կ'ըն-
ծայեն այս տաղին հեղինակութիւնը: Կե-
չառեցին ալ ուրիշ տաղասացներու նման
համահաւասար գրող մը չէ եւ չէր կրնար
ըլլալ:

Աւագարեգեան կը հրատարակէ համե-
մատեալ 17 տաղ, երկու շարք Վարք Ա-
ղեքսանդրի կաթաներու եւ երկու արձակ
հատուածներ: Գրքին վերջը կը տրուին
ծանօթագրութիւններ եւ վերջապէս օգ-
տագործուած ձեռագիրներու ցանկ:

Աւագարեգեանի այս աշխատութիւնը ըն-
տիր գործ մըն է, շատ լաւ կատարուած:
Տպագրութիւնը եւ թուղթը բաւական ներ-
կայանալի: Լեզուն մաքուր է եւ քիչ խը-
ժալուր եւ անհարազատ օտար բառեր
կան, ինչպէս «Փեռզալ»ներ, որ կ'երեւի
թէ Աւագարեգեան շատ կը սիրէ գործա-
ծել, աւատ, աւատապետ, աւատապետու-
թիւն գործածելու տեղ: Երբեմն ալ «կուլ-
տուրա» (մշակոյթ) եւ հազուադէպօրէն
«կոնկրետ», սքոլաստիկ, սյուժէ» են.
որոնց բոլորին ալ ընտիր հայերէնները
ունինք: Ասիկա թեթեւ արատ մըն է, որ
կրնար խնայուիլ այս մեծարժէք գործին:

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

ՆՈՐ ԳՐԱՅՈՒՑԱԿ

ՄԽԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆԻՆ

- Հայերէն եւ Եւրոպական լեզուներով
- Գիրքի եւ հեղինակներու
- բաժանումներով

1960

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՅԱԾ ԵՆՔ

ԲԱՐՈՒԴԱՐԵԱՆ ՍԵՂՐԱԿ. - Դիւան հայ վիճա-
գրութեան. պրակ Բ. - Գորիսի, Սիսիանի, եւ
Ղափանի շրջաններ: Երեւան, ՀՍՍՌ ԳԱ Հրտ.
1960, էջ 240 (մեծագիր):

ԲԱՐՈՒՄԵԱՆ ՌՈՒԲԷՆ Յ. - Դերսիսի բարբառա-
յին քարտէզը: Երեւան, ՀՍՍՌ ԳԱ Հրտ. 1960,
էջ 179:

ԳԵՈՂԱԿԵԱՆ ԳԵՈՐԳ Ծ. - Ռոմանոս Մելիքեան.
Կեանքը եւ ստեղծագործութիւնը: Երեւան, ՀՍՍՌ
ԳԱ Հրտ. 1960, էջ 246:

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ. - Մատենա ողբերգութեան:
Գրարարից թարգմանեց Մկրտիչ Խերանեան:
Երեւան, Հայպետհրատ, 1960, էջ ԼԳ+441:

ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐ Ա. - Հայ ժողովրդական
հերոսական խորհուրդ: Երեւան, ՀՍՍՌ ԳԱ Հրտ.
1960, էջ 648:

ԶԱՐԵԱՆ ՌՈՒԲԷՆ Վ. - Աղամեան - արուեստը:
Երեւան, ՀՍՍՌ ԳԱ Հրտ. 1960, էջ 415:

ԿԱՐԻՆԵԱՆ ԱՐՏԱՇԷՍ Բ. - Ակնարկներ հայ պար-
բերական մամուլի պատմութեան. հատոր Բ:
Երեւան, ՀՍՍՌ ԳԱ Հրտ. 1960, էջ 635:

ՂԱՆԱԼԱՆԵԱՆ ԱՐԱՄ Տ. - Առաձանի: Կը պարու-
նակէ ներածութիւն հայ ժողովրդական առած-
ներու մասին եւ առաձանիքի ժողովածու: Երե-
ւան, ՀՍՍՌ ԳԱ Հրտ. 1960, էջ Ժ+398:

ՄՈՒՐԱԴԵԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Դ. - Կարճեանի բար-
բառը: Երեւան, ՀՍՍՌ ԳԱ Հրտ. 1960, էջ 259:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ ՇՄԱՒՈՆ Ռ. - Սովետական Հա-
յաստանը 40 տարում. տարեգրութիւն: Երե-
ւան, Հայպետհրատ, 1960, էջ 482:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ ՍԱՐԳԻՍ Բ. - Հայ ժողովրդա-
կան հանելուկներ (ուսումնասիրութիւն): Երե-
ւան, ՀՍՍՌ ԳԱ Հրտ. 1960, էջ 170:

ՅՈՎՀԱՆՆԵԱՆ ԱՇՈՏ Գ. - Գրուածքներ հայ ա-
ղագրական մաքի պատմութեան. գիրք եր-
կուրդ: Երեւան, ՀՍՍՌ ԳԱ Հրտ. 1959, էջ 695:

ՆՈՐԵՆՅ ՎԱՐՈՐԾԱԿ. - Պոեմներ: Երեւան, Հայ-
պետհրատ, 1960, էջ 171 (փոքրագիր):

ՇԱՀՄԱՆՎԱՐԵԱՆ ԱՒԵՏԻՍ Յ. - Արեւիկան եւ հայ
մատենագրութիւնը: Երեւան, Հայպետհրատ, էջ
181:

ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ. - Հայ գիտնականներ,
հրատարակաբաններ, ժուռնալիստներ, (կենսա-
բերական գիտական ծանօթութիւններով): Երե-
ւան, ՀՍՍՌ Պետգրապատ, 1960, էջ ԺԱ+539
(մեծագիր):

ՊՈՂՈՍԵԱՆ ՊՈՂՈՍ Մ. - Բայի եղանակային ձեւե-
րի ոճական կերպարները արդի հայերէ-
նում (եղանակաժամանակային կերպարներ-
ներ): Երեւան, ՀՍՍՌ ԳԱ Հրտ. 1959, էջ 245:

ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ տնտեսական զարգա-
ցումը 1920-1960: Երեւան, ՀՍՍՌ ԳԱ Հրտ. 1960,
էջ 525:

ԳԵՈՐԳԵԱՆ ԿԱՐՈՅ. - Ամենուն տարեգիրքը. 1961,
Ը. տարի: Պէյրութ, տպ. Մշակ, 1960, էջ 672:
Առանձին հատորիկով ունի նաեւ ՆԻԹԵՐՈՒ
ՅԱՆԿ ութ հատորներով, 1954-1961, էջ 31:

ԼԵՒՈՆ ՎԱՐԴԱՆ. - Փիւնիկեան ավերուած վրայ:
Պէյրութ, տպ. Սեւան, 1960, էջ 111:

ՀԱՅՊԵՏ ԵՂ. - Սեւ լիճը. հեքիաթ-պոէմ: Թե-
հրան, տպ. Ալիք, 1960, էջ 16:

ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ ԱՐՏԱԿ ԵՊՍԿ. - Խօսք ժողովրդին:
Թեհրան, տպ. Մոզես, 1961, էջ 36:

ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ ԼԵՒՈՆ. - Համաշխարհային
կրօններու մատերիալիստական սկզբունքները:
Պէյրութ, տպ. Տօնիկեան, 1960. հատոր Ա. էջ
533, հատոր Բ. էջ 517:

ՎԱՅՏԵԱՆ ՍԻՄՈՆ. - Կեանքի ուղիներով: Դէպքեր,
գէժքեր, ապրումներ: Բ. հատոր: Պէյրութ,
տպ. Մշակ, 1960, էջ 307:

ՊԱՐՈՒԹԵԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ. - Յուշեր Թումարա-
յի անցեալէն: Պէյրութ, տպ. Տօնիկեան, 1960,
էջ 230:

ՊԻՊԵՐԵԱՆ ԱՐՏԱՇԷՍ Եւ ԵՂԵՇԵԱՆ ՎԱՐԴԱՆ. -
Պատմագիրք Ատափաղար «Աստուածաբան» քա-
ղաքին: Փարիզ, տպ. Տէր Յակոբեան, 1960, էջ
752:

ՍԻՆԻՔ ՎԱՐՈՐԾԱԿ. - Խօսք ու երգ: Փարիզ,
1958, էջ 164:

ՎԱՐԴԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ. - Աշխարհացոյց: Քննա-
կան հրատարակութիւն Հայկ Պէյրութեանի: Փա-
րիզ, տպ. Արաք, 1960, էջ Լ+76: Հրտ. Հ.Բ.
Բ.Մ. Խորէն Վրդ. Լազարեան Հիմնադրամի:

ՏԷՐ ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ ՆԱԶԵՆԻ. - Ոսկեմատեան կամ
Վարդենիք երկրորդ: Փարիզ, տպ. Արաք, 1961,
էջ 127:

ԲՕԹՕՆԱՅԻ ԼԱՍԼՈՅ. - Գահ եւ սէր կամ Կատա-
րինէ Զարուհին (պատմական մեծ վէպ): Պէյ-
րութ, տպ. Տօնիկեան, 1960, էջ 549: